

سنجش و ارزیابی فرآیند پایداری در روستاهای گردشگرپذیر مطالعه موردی: شهرستان عجب‌شیر - محور توریستی قلعه چایی

وکیل حیدری ساربان^۱

دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

علی مجنونی توتاخانه

مدرس گروه مهندسی معماری دانشگاه بناب، بناب، ایران

صغری نیرومند شیشوان

عضو هیئت علمی گروه مهندسی معماری دانشگاه بناب، بناب، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۰۴/۲۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۰۱/۳۰

چکیده

امروزه نقش گردشگری در توسعه روستاها به عنوان یک چارچوب و روش اصلی برای نشان دادن میزان پایداری در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی توسعه محسوب می‌شود؛ ولی بایستی توجه نمود که فرآیند سنجش میزان پایداری در روستاهای گردشگرپذیر مستلزم انتخاب متغیرها و مدل‌هایی است که از توانایی لازم برای نشان دادن شرایط واقعی روستاها و همچنین پایداری آن‌ها در مراحل مختلف توسعه برخوردار باشند. محور توریستی قلعه‌چایی در شهرستان عجب‌شیر نیز دارای نه روستای گردشگرپذیر بوده که در اثر ورود گردشگران دچار تغییراتی شده و نیازمند بررسی است. پژوهش حاضر از نوع کاربردی است که با هدف ارزیابی پایداری در روستاهای محور قلعه چایی، و همچنین نمایش موقعیت روستاها در مراحل مختلف مدل چرخه حیات گردشگری و در نهایت بررسی ارتباط میان سطح پایداری با مراحل مدل چرخه حیات صورت گرفته است. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی-تحلیلی و به شیوه‌ی پیمایشی صورت گرفته است. جامعه آماری این پژوهش را ساکنان نه روستای و همچنین گردشگران وارد شده به این منطقه تشکیل داده است. برای جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از فرمول کوکران ۲۰۰ نفر از جامعه محلی و ۲۰۰ نفر نیز از بین گردشگران به روش تصادفی ساده به عنوان حجم نمونه انتخاب شده‌اند. روایی محتوایی پرسشنامه‌ها از دید کارشناسان و اساتید بسیار خوب و پایایی پرسشنامه نیز با استفاده از فرمول آلفای کرونباخ ۰/۹۲ برای جامعه محلی و ۰/۹۰ برای گردشگران محاسبه شده است. داده‌ها پس از جمع‌آوری، با استفاده از مدل بارومتر پایداری، مدل چرخه حیات گردشگری و آزمون کندال تجزیه و تحلیل شده‌اند. نتایج حاصل از پیاده‌سازی مدل بارومتر نشان داد که تمامی روستاها در سطح پایداری متوسط و پایداری بالقوه قرار دارند؛ همچنین نتایج حاصل از مدل چرخه حیات نیز نشان می‌دهد که روستاهای قوزولجه با ۰/۵۵۰ و ینگجه با ۰/۵۲۳ در مرحله توسعه و بقیه روستاها در مرحله درگیری هستند. همچنین بر اساس نتایج آزمون کندال بین سطوح مختلف پایداری و موقعیت قرارگیری روستاها همبستگی مثبت و معنی‌دار وجود دارد که بیشتر در بعد پایداری اقتصادی و مرحله درگیری است؛ بنابراین در راستای استفاده از ظرفیت‌های گردشگری برای دستیابی به توسعه پایدار روستاها بایستی اقداماتی در جهت تأمین امکانات و زیرساخت‌های مورد نیاز برای جذب حداکثری گردشگران صورت گیرد.

واژگان کلیدی: گردشگری، گردشگری روستایی، سنجش و ارزیابی، پایداری، بارومتر، چرخه حیات، قلعه چایی

مقدمه

امروزه گردشگری بخش مهمی از سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی کشورها را تشکیل داده است و بسیاری از این کشورها توانسته‌اند با تکیه بر صنعت گردشگری مشکلات خود از قبیل فقر، بیکاری، پایین بودن درآمد سرانه و... را مرتفع سازند (Stasiukynaset al, 2013: 929). از این رو و در طی دهه‌های اخیر این صنعت (گردشگری) تبدیل به یکی از بزرگ‌ترین صنایعی شده که در مقایسه با صنایع دیگر بیشترین رشد و توسعه را داشته است (Scott&Lemieux, 2010: 146). گردشگری دارای شاخه‌ها و گونه‌های فراوانی بوده که یکی از این شاخه‌ها، گردشگری روستایی است. گردشگری روستایی شامل محدوده وسیعی از جاذبه‌ها و فعالیت‌هایی است که در زمینه‌های مرتبط با زندگی روستایی تعریف شده است و با سایر بخش‌های گردشگری مانند گردشگری ساحلی، شهری و... رقابت می‌کند (Irshad, 2010: 3) بنابراین می‌توان گفت که گردشگری روستایی دارای خصوصیتی از جمله سکونتگاه‌های کوچک، تراکم کم جمعیت، اقتصاد مبتنی بر جوامع سنتی است که باعث شکوفایی و رونق اقتصاد و ایجاد تنوع در شغل‌های تجاری و صنعتی، افزایش درآمد و تحول اقتصادی منطقه با ایجاد بازارهای جدید برای محصولات کشاورزی و توسعه اقتصادی جوامع روستایی می‌شود (Okech, 2010: 36). بر این اساس روستاها و ساکنان آن از دو جهت با صنعت گردشگری در ارتباط هستند یکی این که محیط‌های روستایی به‌عنوان فضاها و اماکن تفریحی محل مناسبی برای گذران اوقات فراغت گردشگران داخلی و خارجی به شمار می‌آیند و دیگر اینکه تولیدات آن‌ها اعم از مواد خوراکی و صنایع دستی به گردشگران عرضه شده و از این راه به اقتصاد معیشتی آن‌ها کمک می‌شود (شکور و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۹)، از این رو گردشگری روستایی جزئی از صنعت بزرگ گردشگری است که نقش مهمی در توسعه همه‌جانبه‌ی اجتماعات داشته است (همان: ۶۰). نکته قابل توجه آنکه امروزه توسعه گردشگری از رهیافت‌های رایج اقتصادمحور، به سمت توسعه پایدار سوق یافته و سعی دارد با تأثیرگذاری مثبت در تمامی ابعاد توسعه شامل بعد اجتماعی، بعد اقتصادی و بعد زیست‌محیطی و همچنین از طریق حفاظت از پتانسیل‌ها و حمایت از منابع طبیعی و انسانی به توسعه محلی بیانجامد (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۵). از آنجایی که ابعاد اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی جوامع روستایی به نسبت سایر جوامع از ظرفیت‌ها و حساسیت‌های بیشتری برخوردار است لذا روی‌آوری به رویکرد توسعه پایدار در گردشگری روستایی که به‌طور سیستماتیک تمام ابعاد جامعه محلی را درگیر می‌نماید، از اهمیت بسیاری برخوردار است. از این رو هرگونه پژوهش در این حوزه مستلزم توجه به ابعاد و مقیاس‌های زمانی و مکانی پایدار است که از طریق انتخاب متغیرهای متناسب با واقعیات منطقه و همچنین انتخاب مدل‌های کاربردی بررسی نتایج قابل دست‌یابی است.

استان آذربایجان شرقی و مخصوصاً شهرستان عجب‌شیر به واسطه غلبه سیمای روستایی که در دامنه‌های جنوبی کوه سهند واقع شدند از ظرفیت‌های بالقوه‌ی زیادی برای توسعه فعالیت‌های گردشگری برخوردار هستند. حدود نه روستا از روستاهای شهرستان عجب‌شیر در طول محور توریستی قلعه چایی قرار دارند که به واسطه دارا بودن جاذبه‌های متعدد طبیعی و انسانی (سد قلعه چایی، طبیعت بکر، قلعه‌های تاریخی و...)، این محور در طی یک دهه‌ی اخیر تبدیل به یک منطقه‌ی کاملاً گردشگری پذیر شده؛ به طوری امروزه به یکی پر بازدیدترین مکان‌های گردشگری در جنوب استان شناخته می‌شود. با وجود اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی و محیطی متعددی که در اثر ورود گردشگران

به منطقه توریستی قلعه چایی متوجه ساکنان روستاهای این منطقه شده است ولی به دلیل فقدان رویه‌های مشخص مدیریتی که خود بیشتر ناشی از عدم شناخت دقیق و علمی از وضعیت شاخص‌های مرتبط با پایداری، نیازهای و خواست‌های گردشگران و جامعه محلی بوده است، باعث شده تا با وجود رونق نسبی گردشگری در این منطقه هنوز هم با معیارهای تعریف‌شده‌ی توسعه پایدار فاصله داشته باشد؛ بنابراین به نظر می‌رسد رفع موانع و مشکلات فوق در درجه‌ی اول مستلزم انتخاب شاخص‌هایی است که بتواند به‌درستی مبین وضعیت واقعی منطقه باشد. این امر از طریق شناسایی دقیق شاخص‌های سازگار با شرایط اجتماعی، اقتصادی و محیطی محدوده مورد مطالعه و همچنین انتخاب مدلی کاربردی که بتواند شرایط فعلی روستاهای منطقه را به بهترین شیوه نشان دهد، قابل دستیابی است. با توجه به ضرورت و اهمیت شناسایی و انتخاب شاخص‌های پایداری متناسب با واقعیات منطقه مورد مطالعه، سنجش و ارزیابی سطح پایداری روستاهای گردشگری پذیر محور قلعه چایی، بررسی وضعیت و جایگاه روستاهای فوق در مراحل مختلف مدل چرخه حیات گردشگری و همچنین با توجه به جدید بودن این مدل‌ها و نبود مطالعات پیشین در زمینه‌ی تلفیق و مقایسه نتایج این دو مدل و لزوم انجام مطالعات بیشتر در این زمینه، پژوهش حاضر به دنبال دستیابی به اهداف فوق از طریق پاسخ‌گویی به سؤالات زیر بوده است:

- ۱- روستاهای واقع در منطقه توریستی قلعه چایی در چه سطحی از توسعه پایدار قرار دارند؟
- ۲- فعالیت‌های گردشگری در روستاهای منطقه قلعه چایی در کدام مرحله از چرخه حیات گردشگری قرار دارند؟
- ۳- آیا بین سطوح پایداری روستاهای محور قلعه چایی و مراحل مختلف چرخه حیات ارتباط وجود دارد؟
- ۴- راهبردهای پیشنهادی برای توسعه پایدار روستاهای گردشگری کدام‌اند؟

مبانی نظری

گردشگری شامل تمام فعالیت‌هایی است که یک گردشگر به دلایل شخصی یا شغلی برای مدتی در مکانی غیر از جایی که در آن زندگی می‌کند، انجام می‌دهد و رشد گسترده آن در دهه‌های اخیر نشان از جایگاه مهم آن در برنامه‌های توسعه کشورها بوده است (خانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۳)؛ به طوری که گردشگری به عنوان گذرگاه توسعه علاوه بر تأمین نیاز گردشگران، تغییرات عمده‌ای در جامعه میزبان و در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی به وجود می‌آورد (Dwyer et al, 2014: 67). این ابعاد بسته به شرایط جامعه دارای انواع مختلفی است. یکی از انواع شاخه‌های گردشگری که در دهه‌های اخیر و خصوصاً در قرن ۲۱ از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده و به یکی از مهم‌ترین مباحث در مجامع علمی جهان تبدیل شده است عبارت از گردشگری روستایی است (Cater, 2013: 43). در یک مفهوم کلی می‌توان گفت گردشگری روستایی فعالیت گردشگری در محیط روستا و در معنای وسیع‌تر فعالیت‌های گردشگری در حوزه‌های غیرشهری است که فعالیت‌های انسانی در آن وابسته به زمین بخصوص کشاورزی است (حیدری، ۱۳۹۲: ۵۸). افزون بر این گردشگری روستایی نقش عمده‌ای در توانمندسازی مردم محلی و تنوع‌بخشی به رشد اقتصادی و خلق فرصت‌های شغلی جدید و به طور کلی پایداری جوامع روستایی دارد (شریف‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵۴)؛ بنابراین گردشگری روستایی در بعد پایدار به تنظیم رابطه بین انسان و محیط زیست خود در چارچوب پیوند متعادل نظام‌های اجتماعی- اقتصادی با نظارت‌های اکولوژیک می‌پردازد (افتخاری و

همکاران، ۱۳۸۹: ۷) که هدف آن رشد صنعت گردشگری بدون اثر مخرب بر محیط است که دارای رویکردی بلندمدت برای حفظ کیفیت منابع طبیعی و انسانی است. (Asciuto et al, 2014: 151)

در رابطه با اثرات گردشگری بر پایداری اجتماعات روستایی نظریات مختلفی وجود دارد. برخی از نظریه‌پردازان اثرات گردشگری بر روستا را صرفاً از دید بازار و اقتصاد نگرسته و معتقدند که با توجه به اینکه مهم‌ترین مشکل نواحی روستایی مشکل اقتصادی بوده لذا هدف اصلی از توسعه گردشگری روستایی باید کسب سود باشد (Andersson and Lundberg, 2013: 101)؛ بر خلاف گروه اول عده‌ای زیادی از صاحب‌نظران معتقدند که گردشگری روستایی راه حل نهایی برای رفع تمامی مسائل و مشکلات نواحی روستایی نبوده ولی می‌تواند در روند توسعه روستاها کمک زیادی نماید. از نظر آنان توسعه گردشگری روستایی می‌تواند به توسعه اقتصادی، اجتماعی و محیطی روستا منجر شده و در نهایت مانع از تخلیه سکونت‌گاه‌های روستایی شود. همچنین دانشمندی همچون هوللند^۱ و بوراین^۲ اعتقاد دارند که گردشگری روستایی به عنوان یک سیاست باز روستایی محسوب شده و از طریق کاهش اتکای بیش از حد روستائیان به تولیدات کشاورزی و هدایت آنان به سمت فرصت‌های اقتصادی جدید که گردشگری نیز یکی از آنان است، ضمن فراهم‌سازی زمینه برای پایداری منابع درآمد، از تخریب محیط زیست نیز جلوگیری شود (pope, 2012: 596). همچنین بول^۳ در رابطه با اثرات اجتماعی و اقتصادی گردشگری در جوامع روستایی معتقد است که گسترش گردشگری روستایی موجب بازتوزیع درآمد و اشتغال روستایی شده و از طریق ایجاد اشتغال زنجیره‌ای در قالب تولید، توزیع و خدمات منجر به پایداری اجتماعی روستایی خواهد شد (Komppula, 2014: 377).

سنجش و ارزیابی میزان پایداری در روستاهای گردشگری به‌عنوان فرایندی مورد توجه است که به سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان کمک می‌کند تا تصمیم بگیرند که آن‌ها چه اقداماتی را باید و چه اقداماتی را نباید برای ساختن جامعه‌ای پایدارتر انجام دهند. در زمینه‌ی روش‌های ارزیابی پایداری روستایی گردشگری نیز تاکنون شاخص‌های متعددی بررسی و انتخاب شده است؛ زیرا مقبول‌ترین رهیافت برای ارزیابی پایداری و ابزاری مناسب برای کنترل پیشرفت به‌سوی پایداری در روستاهای گردشگری به شمار می‌رود. (پور اصغر و همکاران، ۱۳۸۹: ۲). امروزه نیز شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی وسیله‌ای برای سنجش میزان موفقیت و ناکامی برنامه‌های توسعه در این‌گونه روستاها به شمار می‌روند و دارای اهمیت زیادی در تصمیم‌گیری‌های معقولانه در همه سطوح هستند (Torres and Palomeque, 2014: 126).

بنابراین سنجش و ارزیابی پایداری در روستاهای گردشگری عرصه‌ای است که کارهای اجرایی و پژوهشی بسیاری در این زمینه انجام شده است و هدف آن ارائه‌ی نمای کلی از وضعیت پایداری در سطح فضا است که می‌تواند به‌صورت طیفی از پایداری کامل تا ناپایداری کامل امتداد یابد و در نهایت زمینه‌های شناسایی عوامل مؤثر بر پایداری را فراهم سازد (یاری حصار، ۱۳۹۰: ۹۷). همچنین یکی از مباحث مهم و کلیدی در برنامه‌ریزی گردشگری، تعیین

1. Holland

2. Burian

3. Bol

جایگاه و وضعیت موجود این صنعت در یک منطقه می‌باشد؛ زیرا در طی سالیان اخیر صنعت گردشگری شاهد یک الگوی تکاملی بوده است که باگذشت زمان به سمت پایداری حرکت کرده است (مهدوی و افتخاری، ۱۳۹۳: ۱۳). تبیین چنین فرآیند تکاملی پویا برای رسیدن به توسعه پایدار در روستاهای گردشگری از شیوه‌های مختلفی امکان‌پذیر است که یکی از این شیوه‌ها استفاده از مدل چرخه حیات گردشگری است؛ زیرا چرخه حیات گردشگری همانند چرخه حیات کالا از الگویی تبعیت می‌کند. به طوری که بر اساس دورنمای توسعه، یک مقصد گردشگری در زمان رشد و ترقی خود بازارهای متفاوتی را به خود جلب کرده و اشکال متفاوت و متنوعی از گردشگران را می‌پذیرد (همان به نقل از لومیسدن، ۱۳۹۳) بر این اساس مقاصد گردشگری در طول چرخه عمر خود دستخوش تغییر و تحولات مختلفی می‌شوند.

بنابراین گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از کلیدی‌ترین و جدیدترین شیوه‌های اقتصادی مرتبط با مناطق روستایی به دنبال ارائه خدمات و امکانات مورد نیاز برای توسعه این مناطق محسوب می‌شود؛ زیرا صنعت گردشگری به یک صنعت هوشمند و انعطاف‌پذیر شناخته می‌شود که در طی زمان و با پشت سر گذاشتن ادوار مختلف توسعه، پایداری را در تمامی ابعاد به ارمغان می‌آورد.

پیشینه پژوهش

یانگ (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «بررسی نقش فرهنگ و دولت در زمینه‌ی پایداری منطقه خوش آب‌وهوای سین کیانگ چین با استفاده از چرخه حیات باتلر» به این نتیجه رسیدند که سیاست‌ها و برنامه‌های دولت چین توانسته با درگیر ساختن روستاهای منطقه سین کیانگ در فرآیند توسعه، سطح پایداری منطقه را از طریق افزایش مشارکت محلی افزایش دهد. همچنین با توجه به این که این منطقه دارای نژادهای قزاق، تورا بوده است لذا سطح پایداری در این منطقه تابعی از فرهنگ‌ها و سنت‌ها نیز بوده است. همچنین بعد دیگر یافته‌های آنان نشان داده است که میزان پایداری این روستاها با موقعیت روستاها از نظر میزان جذب گردشگر در ارتباط بوده است. گردشگری روستایی چاره‌ای برای توسعه پایداری عنوان پژوهشی بوده که توسط روزیلیون (۲۰۱۲) انجام یافته و نتایج حاصل از آن نشان داده است که ریشه اصلی مشکلات اجتماعی و زیست‌محیطی را می‌توان به بحران‌های اخلاقی در حال ظهور از مصرف ناپایدار و چشم‌اندازهای جدیدی از توسعه‌ی پایدار با تمرکز همه‌جانبه معنوی، اخلاقی، روانی، جسمی و ذهنی توسعه‌ی انسانی به جای تسلط مصرف‌گرایی که نیاز زمانه است، پیش‌بینی کرد. وی که پژوهش خود را در مورد روستاهای گردشگری پذیر انجام داده است، به این نتیجه رسیده که میزان پایداری روستاهای گردشگری پذیر تابعی از میزان تمایلات و ویژگی‌ها روانی‌شناختی و پایگاه اجتماعی افراد محلی و گردشگران بوده است. شالام (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی چالش‌ها و فرصت‌های توسعه پایدار گردشگری در اطراف دریای سرخ» به این نتیجه رسیده است که وضعیت زیست‌محیطی منطقه مورد مطالعه به واسطه ورود گردشگران و تأثیرپذیری از آن‌ها به سمت ناپایداری رفته است. نتایج حاصل از پژوهش آنان نشان داده است که با وجود ارتباط مثبت بین ورود گردشگران و میزان پایداری روستاها، میزان پایداری روستاهای گردشگری اسن منطقه از عوامل مدیریتی، اجتماعی منطقه نیز تأثیر پذیرفته است. مهدوی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی فرآیند توسعه گردشگری روستاهای تاریخی - فرهنگی با استفاده از مدل چرخه حیات گردشگری مقصد» اقدام به بررسی توسعه گردشگری در هفت روستا

تاریخی و فرهنگی کشور نموده و به این نتیجه رسیدند که مجموع روستاهای فوق با امتیاز ۰/۴۴۴ در حال گذار به مرحله توسعه هستند که متناسب با تعداد گردشگران واردشده به هر یک از روستاها، موقعیت قرارگیری هر روستا در چرخه حیات متفاوت است. رضوانی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «تبیین شاخص‌های محک پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهرها» به این نتیجه رسیدند که میزان پایداری در روستاهای گردشگری پذیر پیرامون کلان‌شهرها به شدت تحت تأثیر کارکرد شهرها بوده و همچنین مراحل مختلف توسعه گردشگری این روستاها تابعی از مراجعه ساکنان شهرها به این روستاها بوده است. سرایی و زارعی (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «جای پای بوم‌شناختی (EF) به‌عنوان شاخص سنجش پایداری گردشگری» با هدف بررسی پایداری زیست محیطی در روستاهای گردشگری پذیر نموده و به این نتیجه رسیدند که با وجود پایداری نسبی در روستاهای مورد مطالعه، به دلیل مراجعه زیاد گردشگران به این روستاها میزان پایداری این مناطق کاهش یافته است. همچنین یافته‌های آنان نشان داده است که بین شاخص‌های پایداری و موقعیت قرارگیری روستاها در مدل جای پای اکولوژیک ارتباط وجود دارد.

با وجود اینکه تاکنون مطالعات زیادی در رابطه با سنجش و ارزیابی پایداری روستاهای گردشگری پذیر و همچنین چرخه حیات مقاصد صورت گرفته است، ولی تقریباً تمامی این مطالعات پایداری روستاهای گردشگری و همچنین چرخه حیات گردشگری را به‌صورت جداگانه و به‌صورت تک‌بعدی مورد بررسی قرار دادند؛ درحالی‌که بررسی این دو موضع به‌صورت یکجا از اهمیت زیادی برخوردار بوده و می‌توان مدیران و برنامه‌ریزان را بهتر راهنمایی کند لذا این پژوهش به دنبال پر کردن این خلغ بوده است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع مطالعات کاربردی و روش تحقیق آن بر مبنای ماهیت پژوهش به‌صورت توصیفی-تحلیلی است که ضمن بررسی منابع مکتوب، از طریق پیمایشی اقدام به بررسی میدانی و تحلیل موضوع نموده است، بنابراین برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات موردنیاز از دو روش مطالعات کتابخانه‌ای (فیش‌برداری) که طی آن ضمن تدوین مبانی نظری و مطالعات پیشین از نتایج سرشماری ۱۳۹۰ نیز استفاده شده است و روش میدانی (پرسشنامه) بهره گرفته شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل (۷۱۸۵ نفر) بوده که در نه روستای واقع در منطقه توریستی قلعه چایی ساکن هستند. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۶۴ نفر برآورد گردیده ولی برای بررسی دقیق‌تر موضوع همچنین جهت دستیابی به نتایج منطبق بر واقعیت، حجم نمونه به ۴۰۰ نفر افزایش یافته و برابر همین تعداد نیز از جامعه گردشگران و به صورت تصادفی ساده انتخاب شده است. همچنین از طریق ابزار پرسش‌نامه، متغیرهای تحقیق حاضر به کمک ۶۲ سؤال بسته مورد سنجش قرار گرفت و برای امتیازدهی آن از طیف پنج قسمتی لیکرت استفاده گردید. در مرحله امتیازدهی، از آن جا که دسته‌ای از سئوال‌ات در جهت منفی مطرح شده‌اند، با استفاده از نرم افزار SPSS، کدگذاری مجدد برای این دسته از سئوال‌ات انجام شد. بنابر این، امتیاز پاسخ‌ها در سئوال‌ات با جهت مثبت به صورت: ۵= کاملاً موافقم، ۴= موافقم، ۳= نظری ندارم، ۲= مخالفم و ۱= کاملاً مخالفم و در مورد سئوال‌ات منفی عکس این حالت می‌باشد.

پراکندگی تعداد نمونه‌ها در روستاها به صورت خوشه‌ای و بر اساس نسبت جمعیت می‌باشد. روایی پرسشنامه با کسب نظر اساتید دانشگاهی و کارشناسان اجرایی و در حد خوب برآورد شده و پایایی پرسشنامه نیز با استفاده از فرمول آلفای کرونباخ ۰/۹۲ برای پرسشنامه جامعه‌ی محلی و ۰/۹۰ برای پرسشنامه توزیع شده در بین گردشگران برآورد شده است.

جدول (۲): تعداد جمعیت و حجم نمونه به تفکیک روستا

حجم نمونه	جمعیت	روستا	حجم نمونه	جمعیت	روستا
۸۳	۳۱۵۲	هرگلان	۲۰	۲۵۲	تپیک دره
۶۵	۱۴۸۲	آمالو	۳۰	۴۲۷	تجرق
۴۵	۵۶۷	بارازلو	۲۵	۲۶۴	زاویه
۵۵	۷۶۸	ینگچه	۲۷	۲۷۳	گنبد
			۵۰	۱۲۵۳	فوزولجه

منبع: (سالنامه آماری، ۱۳۹۰ و محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۴)

به منظور سنجش و ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای مورد مطالعه چارچوبی از شاخص‌های پایداری به روش تلفیقی (بر مبنای یافته‌های پژوهشی سایر محققین) تهیه شده است. بدین منظور برای ارزیابی پایداری بر اساس شاخص‌های اقتصادی (۲۴ شاخص)، اجتماعی (۳۳ شاخص) و زیست‌محیطی (۲۱ شاخص) و در مجموع ۶۸ نماگر تعریف گردید (جدول شماره ۳).

جدول (۳): متغیرهای پایداری پژوهش

شاخص	متغیرها
اجتماعی	جمعیت، تعداد خانوار، بعد خانوار، تعداد محصلان مرد، محصلان زن، باسوادی زنان، باسوادی مردان، بیکاری زنان، بیکاری مردان، برخورداری از نهادهای انتظامی، سیاسی...، مراکز تجمع عمومی، برخورداری از مراکز آموزشی، برخورداری از مراکز بهداشتی و درمانی، برخورداری از آب برق، گاز...، معکوس ناهنجاری‌های اجتماعی، آشنایی موبایل، نسبت دسترسی به اینترنت، احساس سودمندی گردشگران، احساس امنیت در روستا، احساس افزایش آگاهی و دانش، احساس جذابیت لباس محلی، نسبت برخورداری از جاذبه‌های انسانی، نسبت برخورداری از تعاونی، برخورداری از امکان مذهبی و دینی، نسبت تمایل اهالی به مشارکت عمومی، سطح تعامل با گردشگران، سطح تعامل با مسئولان و برنامه‌ریزان، کیفیت عمومی معابر روستا، میزان جذابیت سبک زندگی روستایی، میزان نشاط عمومی
محیطی	بهداشت معابر، بوستان روستایی، جاذبه‌های طبیعی، تنوع منابع آبی، جمع‌آوری و دفع زباله، جمع‌آوری و دفع فاضلاب، سطح باغات، کیفیت بصری جاذبه‌های طبیعی، نسبت فضای سبز، میزان تولید آلودگی صوتی، نسبت وقوع خطرات و سوانح طبیعی، نسبت سرویس‌های بهداشتی، نسبت اراضی تغییر کاربری یافته به سطح کل اراضی، نسبت تخریب اراضی به کل اراضی، میزان تولید زباله، نسبت دسترسی آسان به جاذبه‌های طبیعی، تمیزی و بهداشت محل جاذبه‌ها، نسبت رضایت از آب شرب و بهداشتی
اقتصادی	تنوع منابع درآمدی، میزان پس‌انداز، اهالی شاغل در بخش گردشگری، شاغلان مرد، شاغلان زن، مساحت محل سکونت، میزان محصولات فروشی به گردشگران، تعداد واحدهای تولیدی، وسیله نقلیه شخصی، تنوع محل تأمین مایحتاج زندگی، میزان تولیدات باغی، میزان تولیدات دامی، میانگین تعداد اتاق به نفر، تعداد مراکز اقامتی و رفاهی، تنوع مشاغل روستایی، تنوع شرکت‌های فعال در روستا، رضایت‌مندی از هزینه زندگی در روستا، استفاده از وسایل لوکس، متوسط عمر بنای مسکونی، تعداد فروشگاه‌ها و مغازه‌های عرضه محصول

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

بعد از تنظیم نماگرها و جمع‌آوری داده‌های موردنیاز برای شاخص‌های با استفاده از بارومتر پایداری^۱ و مدل چرخه حیات گردشگری و در محیط نرم‌افزار Excel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. همچنین از محیط نرم‌افزار GIS نیز برای نمایش یافته‌های به صورت نقشه استفاده شده است.

مدل بارومتر پایداری مرکب از دو عنصر اصلی به نام رفاه اکوسیستم^۲ و رفاه انسانی^۳ است که هر دوی آنها باید برای رسیدن به شرایط پایداری باید ارتقا یابند (Prescott & Allen, 1995: 48). بر اساس طبقه‌بندی پرسکات و آلن

1. Barometer of sustainability

5. Eco-system Welfare.

3. Human Welfare

حالت پایداری از (۰/۲ الی ۰) نشان‌دهنده‌ی حالت ناپایداری، (۰/۴ الی ۰/۳) حالت ناپایداری بالقوه، (۰/۶ الی ۰/۵) حالت پایداری متوسط، (۰/۸ الی ۰/۷) حالت پایداری بالقوه و در نهایت (۱ الی ۰/۹) بیانگر حالت پایداری است؛ و قرارگیری سکونتگاه‌ها بین صفر و یک خواهد بود. پیاده‌سازی مدل بارومتر پایداری به‌صورت زیر انجام می‌پذیرد:

تهیه‌ی داده‌های خام: در این مرحله ارزش اولیه مربوط به هر نماگر وارد می‌شوند.

۱- تهیه جدول داده‌های خام همسو: برخی از شاخص‌های موجود در جدول داده‌های خام با یکدیگر همسو نیستند. به طور مثال نسبت مراکز بهداشتی به کل جمعیت شاخص مثبت بوده و ارزش بالای آن ارزش دارد. درحالی‌که شاخص نسبت بناهای خشتی به کل بناها، شاخص منفی بوده و میزان کمتر آن ارزش بالایی دارد.

۲- تهیه جدول داده‌های هم‌مقیاس: هرکدام از نماگرهای موجود در جدول داده‌ها دارای واحد متفاوتی است بنابراین باید از طریق بی‌مقیاس کردن امکان مقایسه تطبیقی آن‌ها را فراهم آورد که این کار با استفاده از فرمول زیر امکان‌پذیر شده است.

$$\Gamma_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}} \quad \text{فرمول (۱)}$$

در این فرمول که برای بی‌مقیاس کردن نماگرها با جنبه مثبت به کار می‌رود x_{ij} برای ارزش نماگر i ام، $x_j^{\min}$ برابر کمینه نماگر i ام و $x_j^{\max}$ برابر بیشینه نماگر i ام است.

$$\Gamma_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad \text{فرمول (۲)}$$

در این فرمول که برای بی‌مقیاس کردن نماگرها با جنبه منفی به کار می‌رود x_{ij} برابر ارزش نماگر i ام $x_j^{\min}$ برابر کمینه نماگر i ام است.

۴-تهیه جدول داده‌های نهایی: در این مرحله ارزش نهایی هر داده از طریق اعمال ارزش هرکدام از شاخص‌ها در مرحله استخراج داده‌ها محاسبه شده و در نهایت به‌منظور سنجش میزان پایداری نماگرها ارزش نهایی هر نماگر محاسبه می‌شود که عددی بین ۰ تا ۱ است که در آن ۰ به معنی ناپایداری کامل و یک به معنی پایداری کامل است. دو عنصر اصلی بارومتر پایداری رفاه انسانی (پایداری اقتصادی و اجتماعی) و رفاه اکوسیستم (پایداری زیست‌محیطی) است که باید برای رسیدن به شرایط توسعه ارتقاء یابد (Prescott Allen, 1995: 48).

مدل چرخه حیات گردشگری نیز برای اولین بار در سال ۱۹۸۰ توسط باتلر و به‌منظور توسعه گردشگری عرضه‌شده است که در هفت مرحله و به شرح زیر پیاده می‌شود:

کشف: اولین مرحله در فرآیند توسعه گردشگری با استفاده مدل چرخه حیات است که طی آن اقدام به تدوین و اندازه‌گیری متغیرهای می‌شود که معرف وضعیت گردشگری منطقه هستند.

مرحله درگیر شدن (وارد عمل شدن): در این مرحله تعداد گردشگران شروع به افزایش می‌کند. همچنین در این مرحله مد اقامت گردشگران کوتاه ولی حجم مراجعت گردشگران به منطقه زیاد است.

مرحله توسعه: در این مرحله رشد سریع گردشگر و تغییرات دراماتیک در همه جنبه‌های بخش گردشگری در یک مدت‌زمان نسبتاً کوتاه به وجود می‌آید.

مرحله تحکیم بخشی (ثبیت): در این مرحله نرخ رشد گردشگران و سایر فعالیت‌های مربوط به گردشگری کاهش می‌یابد گرچه تعداد واقعی گردشگران درحالی‌که افزایش است.

مرحله رکود (اشباع): در مرحله رکود مشکل افزایش ظرفیت و یا ظرفیت بیش از اندازه شکل می‌گیرد.

مرحله تجدید حیات: ممکن است مرحله رکود برای مدتی وجود داشته باشد و پس از آن، ممکن است دو حالت افزایش و یا کاهش در تعداد گردشگران مراجعه‌کننده به وجود آید. حالت کاهش زمانی وجود می‌آید که گردشگرانی

که مکرر می‌آیند با محصولاتی که عرضه می‌شود راضی هستند. (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵)

جدول (۴): شاخص‌های مدل چرخه‌ی حیات گردشگری پژوهش

مرحله	شاخص
اکتشاف	تعداد امکانات اقامتی و پذیرایی، میزان افزایش تعداد گردشگران، میزان تماس مردم و گردشگران، درصد گردشگران انفرادی و مساجراجو، متوسط تعداد گردشگران در روز
درگیری/مداخله	میزان گردشگران با اقامت شبانه، سطح مشارکت مردم محلی در توسعه گردشگری، میزان علاقه مردم به توسعه صنعت گردشگری، وجود الگوی فصلی گردشگری در روستا، سطح تبلیغات و بازاریابی توسط مردم در روستا، توسعه بازار / بازارچه در مقصد، وجود الگوی فصلی گردشگری در روستا
توسعه	سطح مشارکت مردم محلی در برنامه‌ریزی و توسعه، سطح تغییرات در ظاهر فیزیکی و طبیعی روستا، شاخص آزدگی مردم روستا، توسعه منطقه تجاری تفریحی (RBD) در روستا
ثبیت	ظرفیت تحمل جامعه محلی (تعداد گردشگران به مردم محلی)، تعداد امکانات اقامتی و رفاهی مدرن، تعداد واحدهای خدماتی ورشکسته شده یا در حال اضمحلال
رکود	مشکلات زیست محیطی، مشکلات اجتماعی، مشکلات اقتصادی، ظرفیت تحمل محیطی (تعداد گردشگران به سطح محیط روستا)، درصد توریست‌های گروهی کاملاً برنامه‌ریزی شده و سازمان یافته، متوسط تعداد گردشگران در فصل اوج گردشگری، نظر مردم محلی بازدیدکننده مزاحم و آزاردهنده
تجدید/ افول	تعداد جاذبه‌های انسان‌ساخت جدید و مدرن همانند کازینوها و ... ، تعداد پروژه‌های زیباسازی توسعه و احیای مجدد جاذبه‌ها، بهره‌برداری از منابع بکر طبیعی به‌جامانده از قبل، کاهش سریع تعداد بازدیدکنندگان، کاهش میزان سود واحدهای تجاری و توریستی، اشباع ظرفیت مقصد توسط صنعت گردشگری، سطح بالای تبلیغات در جذب گردشگران

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

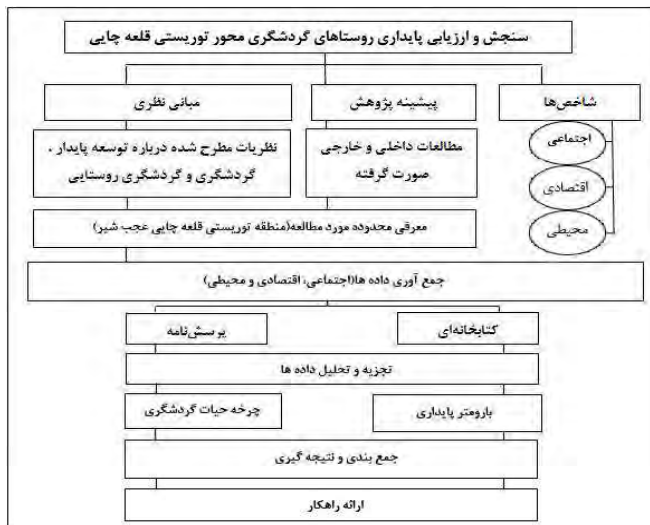
در مدل باتلر نیز همانند مدل بارومتر پایداری شاخص‌های مربوط به هر مرحله (چرخه) انتخاب شده اقدام به بی-مقیاس‌سازی شاخص‌ها نموده و سپس جایگاه هر روستا محاسبه می‌شود. سپس هر یک از روستاها در یکی از مراحل مدل چرخه حیات قرار می‌گیرد: مرحله اکتشاف (۰/۲۵-۰)، مرحله مداخله و درگیری (۰/۲۶-۰/۵۰)، مرحله توسعه (۰/۵۱-۰/۷۵)، مرحله ثبیت (۰/۷۶-۱)، مرحله رکود و افول (۱-۰) و مرحله تجدید حیات یا احیا (۱۰۰-۰/۵۰). درنهایت مقاصد گردشگری با استفاده از ارزش‌های کسب‌شده در یکی از ادوار سه‌گانه زیر تقسیم‌بندی می‌شوند.

جدول (۵): ارزش‌گذاری دوره‌های گردشگری (Garay, 2011: 654)

وضعیت کلی	ارزش	رتبه
پیش گردشگری	۰/۳۰-۰	۱
دوره گردشگری	۰/۸۰-۰/۳۱	۲
دوره فرا گردشگری	۱-۰/۸۱	۳

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

فرایند کلی پژوهش حاضر مطابق با تصویر (۳) بوده است.

شکل (۳): مدل اجرایی پژوهش (نگارندگان، ۱۳۹۴)

محدوده مورد مطالعه

شهرستان عجب‌شیر با وسعت ۷۳۸ کیلومتر مربع و ۱/۶ درصد از کل استان را شامل می‌شود. این شهرستان در ۴۷ درجه و ۵۹ دقیقه طول شرقی و ۳۸ درجه و ۲ دقیقه عرض شمالی قرار دارد و در ۱۰۰ کیلومتری تبریز در جنوب استان آذربایجان شرقی قرار گرفته است.

شکل (۴): موقعیت جغرافیای شهرستان عجب‌شیر (نگارندگان، ۱۳۹۴)

شهرستان عجب‌شیر دارای ۴۵ روستا بوده که از این تعداد، نه روستا در محدوده توریستی قلعه چایی قرار گرفتند. روستاهای واقع محور توریستی قلعه چایی جمعاً دارای ۳۹ جاذبه و در ابعاد مختلف گردشگری طبیعی و گردشگری فرهنگی و اجتماعی بوده است که بر اساس آمار موجود در سه سال (۹۰ الی ۹۲) بیش از ۵۸۵۰۰۰۰ گردشگر از این روستاها بازدید کردند.

جدول (۶): تعداد جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی روستاهای قلعه چایی

روستا	جاذبه فرهنگی	جاذبه طبیعی	شاغلین گردشگری	روستا	جاذبه فرهنگی	جاذبه طبیعی	شاغلین گردشگری
تپیک دره	۰	۳	۷	گنبد	۰	۲	۴
تجرق	۱	۲	۹	باراز	۳	۲	۹
زاویه	۳	۲	۵	ینگچه	۴	۲	۱۱
آلمالو	۳	۲	۱۷	فوزلوجه	۳	۳	۱۴
هرگلان	۱	۳	۷				

منبع: (یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۴)

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

بر اساس نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش، از بین کل پاسخ‌دهندگان جامعه محلی، ۳۶/۱۴ درصد را زنان و ۶۳/۸۶ درصد را مردان تشکیل داده‌اند. همچنین بیشترین درصد پاسخگویان مربوط به گروه سنی ۳۰ الی ۲۰ سال با ۴۱/۱۵ درصد بوده است. در رابطه با سطح سواد نیز بیشترین گروه مربوط به سطح سواد دیپلم با ۴۱/۴۲ درصد بوده است. در رابطه با گردشگران نیز، ۴۸/۲۵ درصد را زنان، ۵۱/۷۵ درصد را مردان تشکیل دادند. همچنین در بین گردشگران نیز بیشترین گروه پاسخ‌دهندگان مربوط به گروه سنی ۳۰ الی ۴۵ سال با ۳۲/۵۰ درصد بوده است.

یافته‌های استنباطی

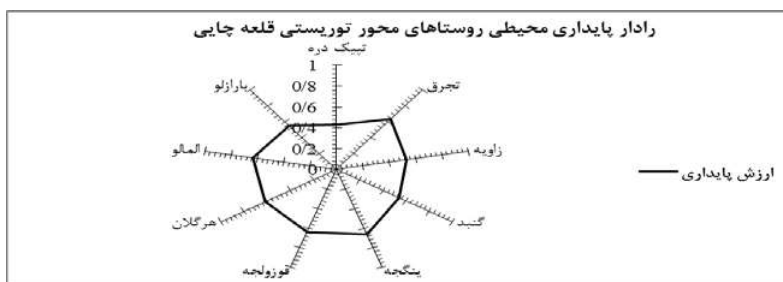
در این قسمت ارزش پایداری هریک از شاخص‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی بر روستاهای محور توریستی قلعه چایی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جدول (۷): میزان پایداری محیطی روستاهای محور قلعه چایی

روستا	ارزش پایداری	سطح پایداری
تپیک دره	۰/۲۲۵	پایداری متوسط
تجرق	۰/۶۳۲	پایداری بالقوه
زاویه	۰/۵۳۳	پایداری متوسط
گنبد	۰/۵۳۹	پایداری متوسط
ینگچه	۰/۶۶۴	پایداری متوسط
فوزلوجه	۰/۶۴۱	پایداری بالقوه
هرگلان	۰/۶۱۵	پایداری بالقوه
آلمالو	۰/۶۳۸	پایداری بالقوه
بارازلو	۰/۵۵۲	پایداری متوسط

منبع: (یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۴)

مطابق با نتایج حاصل از جدول پایداری محیطی روستاهای محور توریستی قلعه چایی، روستای ینگچه با ارزش پایداری ۰/۶۶۴، روستاهای فوزلوجه (۰/۶۴۱) و آلمالو (۰/۶۳۸) در سطح پایداری بالقوه قرار دارند. همچنین روستاهای تپیک دره و زاویه به ترتیب با ۰/۴۲۵ و ۰/۵۳۳ از پایین‌ترین سطح پایداری (پایداری متوسط) قرار دارند.

شکل (۵): رادار پایداری محیطی روستاهای محور توریستی قلعه چایی (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴)

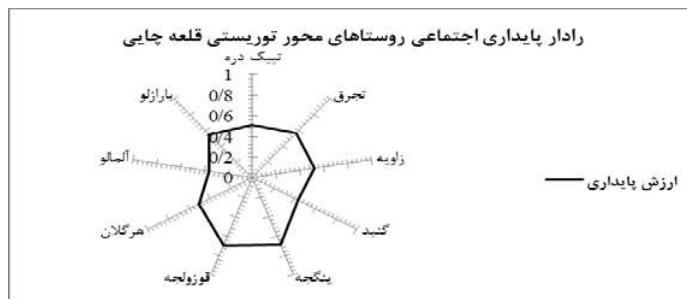
شکل (۵) وضعیت پایداری روستاهای محور توریستی محور قلعه‌چایی را به صورت رادار پایداری نمایش می‌دهد. براساس جدول فوق سطح پایداری محیطی روستاهای مورد مطالعه برابر با $0/582$ (پایدار متوسط) بوده است. همچنین نتایج حاصل از بررسی ارزش پایداری شاخص‌های محیطی نشان می‌دهد که بیشترین تأثیر مثبت مربوط به شاخص‌های برخورداری از آب شرب بهداشتی ($0/814$)، تنوع جاذبه‌های طبیعی ($0/749$) و کیفیت جاذبه‌های طبیعی ($0/707$) و کمترین تأثیر مثبت مربوط به شاخص‌های بهداشت معابر روستایی ($0/324$) و نظافت محل جاذبه‌ها ($0/211$) بوده است.

جدول (۸): میزان پایداری اجتماعی روستاهای محور قلعه چایی

روستا	ارزش پایداری	سطح پایداری
تپیک دره	۰/۵۱۱	پایداری متوسط
تجرق	۰/۵۶۷	پایداری بالقوه
زاویه	۰/۵۲۲	پایداری متوسط
گند	۰/۴۳۶	پایداری متوسط
ینگجه	۰/۶۹۴	پایداری بالقوه
فوزولجه	۰/۷۰۱	پایداری بالقوه
هرگلان	۰/۵۱۲	پایداری متوسط
آلمالو	۰/۳۶۵	پایداری بالقوه
بارازلو	۰/۵۵۲	پایداری متوسط

منبع: (یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۴)

بر اساس نتایج حاصل از جدول (۸) و در رابطه با پایداری اجتماعی روستاهای محور توریستی قلعه چایی، به ترتیب روستای فوزولجه در وضعیت پایداری بالقوه ($0/701$)، روستای ینگجه پایداری بالقوه ($0/694$) و روستای آلمالو در وضعیت پایداری بالقوه ($0/635$) دارای بیشترین تأثیر مثبت و روستاهای تپیک دره ($0/511$)، روستای هرگلان ($0/512$) و زاویه ($0/522$) کمترین تأثیر را در میزان پایداری اجتماعی محور توریستی قلعه چایی داشته‌اند.

شکل (۶): رادار پایداری اجتماعی روستاهای محور توریستی قلعه چایی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

بر اساس نتایج حاصل از رادار پایداری اجتماعی، ارزش پایداری روستاهای واقع در محور توریستی قلعه چایی برابر با ۰/۵۶۷ بوده است. همچنین نتایج حاصل از بررسی ارزش شاخص‌های مربوط به پایدار اجتماعی روستاهای مورد مطالعه نشان داد که بیشترین تأثیر مثبت را شاخص‌های سطح سواد (۰/۸۹۵)، تمایل به مشارکت در طرح‌های گردشگری (۰/۸۴۶) و رضایت از افزایش کیفیت خدمات روستایی (۰/۸۰۹) و همچنین شاخص‌هایی مانند معکوس احساس ناامنی بر اثر ورود گردشگران (۰/۳۰۴)، افزایش کیفیت معابر درون روستایی (۰/۳۱۱) و افزایش نشاط عمومی روستا (۰/۳۴۱) دارای کمترین تأثیر مثبت بوده‌اند.

جدول (۹): میزان پایداری اقتصادی روستاهای مورد مطالعه

روستا	ارزش پایداری	سطح پایداری
تپیک دره	۴۶۸/۰	پایداری متوسط
تجرق	۵۳۶/۰	پایداری بالقوه
زاویه	۶۳۵/۰	پایداری بالقوه
گنبد	۴۶۵/۰	پایداری متوسط
ینگجه	۶۴۲/۰	پایداری بالقوه
قوزلجه	۶۵۱/۰	پایداری بالقوه
هرگلان	۶۰۳/۰	پایداری متوسط
آمالو	۵۸۹/۰	پایداری متوسط
بارازلو	۵۸۷/۰	پایداری متوسط

منبع: یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۴

پایداری اقتصادی به عنوان رکن سوم از سنجش پایداری محسوب می‌شود که بر اساس نتایج حاصل از جدول (۹) به ترتیب روستاهای قوزلجه، ینگجه، زاویه و هرگلان به ترتیب با ارزش پایداری (۰/۶۵۱، ۰/۶۴۲، ۰/۶۳۵، ۰/۶۰۳) در وضعیت پایداری بالقوه قرار داشته و بقیه روستاهای نیز با اندک تغییراتی در وضعیت پایداری متوسط قرار گرفتند.

شکل (۷): رادار پایداری اقتصادی روستاهای محور توریستی قلعه چایی

منبع: یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۴

بر اساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها، میانگین پایداری اجتماعی هفت روستای واقع در محور توریستی برابر با ۰/۵۷۵ به دست آمده است و از بین متغیرهای اقتصادی فروش صنایع دستی تولیدی روستا با ۰/۸۷۴، افزایش شاغلین بخش گردشگری با ۰/۸۲۹ و فروش تولیدات کشاورزی به گردشگران با ۰/۸۰۹ بیشترین تأثیر مثبت و شاخص‌های تنوع منابع درآمدی با ۰/۳۱۰، سرمایه‌گذاری ۰/۳۱۴ و افزایش میزان پس‌انداز ۰/۳۴۲ کمترین تأثیر مثبت را داشته‌اند. همچنین بر اساس نتایج حاصل از یافته‌های میدانی پژوهش علت اصلی پایین بودن میزان پس‌انداز و

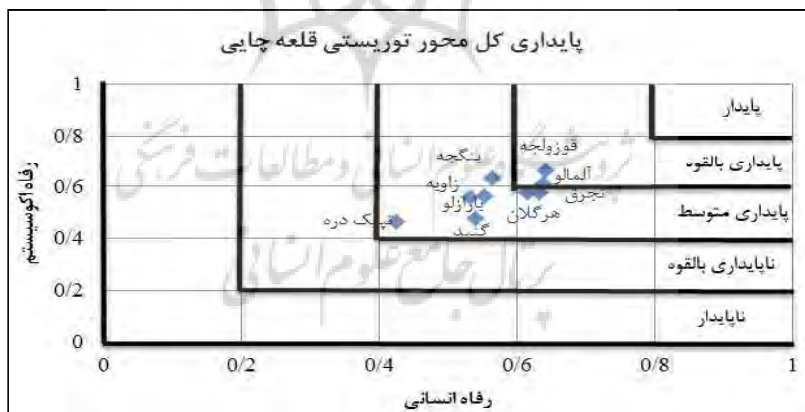
سرمایه‌گذاری با وجود افزایش سطح درآمد اهالی، افزایش تورم و گرانی‌های چند سال اخیر بوده است. در نهایت برای سنجش میزان پایداری کل روستاهای مورد مطالعه از مدل بارومتر پایداری استفاده گردید که این مدل از ترکیب دو بعد رفاه انسانی (پایداری اقتصادی و پایداری اجتماعی) و رفاه اکوسیستم (پایداری زیست‌محیطی) تشکیل شده است.

جدول (۱۰): میزان پایداری کل روستاهای محور توریستی قلعه چایی

روستا	پایداری کل	رفاه اکوسیستم	پایداری کل
تپیک دره	۰/۴۶۸	۰/۴۲۵	۰/۴۴۷
تجرق	۰/۵۷۸	۰/۶۳۲	۰/۶۰۵
زاویه	۰/۵۶۳	۰/۵۳۲	۰/۵۴۸
گنبد	۰/۴۸۰	۰/۵۳۹	۰/۵۱۰
بنگچه	۰/۶۳۳	۰/۵۶۴	۰/۵۹۹
قوزولجه	۰/۶۶۴	۰/۶۴۱	۰/۶۵۳
هرگلان	۰/۵۷۷	۰/۶۱۵	۰/۵۹۶
آلمالو	۰/۶۱۴	۰/۶۳۸	۰/۶۲۶
بارازلو	۰/۵۶۴	۰/۵۵۲	۰/۵۵۸

منبع: (یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۴)

با توجه به نتایج حاصل از جدول شماره‌ی (۱۰) روستای قوزولجه با ارزش پایداری (۰/۶۵۳) از بیشترین ارزش پایداری برخوردار بوده و بعدازآن نیز به ترتیب روستاهای آلمالو (۰/۶۲۶)، تجرق (۰/۶۰۵) در وضعیت پایداری بالقوه قرار دارند. همچنین روستاهای بارازلو (۰/۵۵۸)، هرگلان (۰/۵۶۹)، بنگچه (۰/۵۹۹)، گنبد (۰/۵۱۰)، زاویه (۰/۵۴۸) و تپیک دره (۰/۴۴۷) در وضعیت پایداری متوسط قرار دارند که وضعیت نهایی این روستا در نمودار دوبعدی پایداری و بر روی مقیاس‌های نسبی ۰-۱ ترسیم شده است. (شکل ۸)

شکل (۸): پایداری کل محور توریستی قلعه چایی شهرستان عجب‌شیر (نگارندگان، ۱۳۹۴)

متوسط رفاه انسانی از دیدگاه جامعه محلی (۰/۵۱۰) و از دیدگاه گردشگران با (۰/۴۹۶) دارای پایداری متوسط و رفاه اکوسیستم نیز با توجه به نظرات جامعه محلی با (۰/۴۹۴) و گردشگران با (۰/۴۶۶) در سطح پایداری متوسط ارزیابی گردید. با توجه به تفاوت این ارقام و وضعیت پایداری می‌توان گفت هم بر اساس نظر گردشگران و هم جامعه محلی رفاه انسانی دارای وضعیت بهتری نسبت به رفاه اکوسیستم است. نمودار ۴ وضعیت روستاهای مورد مطالعه بر اساس میزان پایداری کل از دیدگاه جامعه محلی و گردشگران نشان می‌دهد.

در مرحله بعدی با استفاده از فرآیند مدل چرخه حیات باتلر، اقدام به محاسبه جایگاه روستاهای محور توریستی قلعه چایی در مراحل مختلف و همچنین ارزش هر یک از مراحل مختلف مدل چرخه حیات نموده است (جدول شماره ۱۱)

جدول (۱۱): ارزش روستاهای محور توریستی قلعه چایی در مدل چرخه حیات گردشگری

روستا	مرحله اکتشاف	مرحله درگیری	مرحله توسعه	تثبیت	رکود	تجدید حیات/ افول
تیپک دره	۰/۵۲۴	۰/۶۸۱	۰/۱۷۷	۰/۲۲۷	۰/۱۱۶	۰/۰۰۰
تجرق	۰/۴۱۵	۰/۴۸۱	۰/۴۰۱	۰/۳۱۲	۰/۳۳۰	۰/۰۰۰
زاویه	۰/۵۰۹	۰/۶۳۹	۰/۴۹۸	۰/۱۷۸	۰/۱۹۸	۰/۰۰۰
گنبد	۰/۶۱۸	۰/۵۳۶	۰/۲۹۴	۰/۲۶۹	۰/۲۳۴	۰/۰۰۰
قوزولجه	۰/۷۷۵	۰/۷۸۲	۰/۷۹۸	۰/۴۸۰	۰/۴۹۲	۰/۰۰۰
هرگلان	۰/۶۱۵	۰/۶۲۲	۰/۳۳۰	۰/۳۵۲	۰/۲۰۲	۰/۰۰۰
آلمالو	۰/۶۳۸	۰/۵۸۷	۰/۳۲۱	۰/۴۶۹	۰/۴۹۸	۰/۰۰۰
بارازلو	۰/۷۵۲	۰/۷۱۲	۰/۵۵۶	۰/۴۷۴	۰/۴۶۱	۰/۰۰۰
ینگجه	۰/۷۸۴	۰/۶۹۷	۰/۶۷۲	۰/۴۹۶	۰/۴۸۷	۰/۰۰۰
کل منطقه	۰/۶۲۵	۰/۶۳۷	۰/۴۵۰	۰/۳۶۲	۰/۳۳۲	۰/۰۰۰

منبع: (یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۴)

بر اساس نتایج حاصل از جدول شماره (۱۱) میانگین مرحله اکتشاف برای کل منطقه قلعه چایی برابر با (۰/۶۲۵)، مرحله درگیری (۰/۶۳۷)، مرحله توسعه (۰/۴۵۰)، مرحله تثبیت (۰/۳۶۲)، مرحله رکود (۰/۳۳۲) و مرحله تجدید حیات/ افول (۰/۰۰۰) قرار گرفته است.

جدول (۱۲): وضعیت نهایی قرارگیری روستاهای محور توریستی قلعه چایی در مدل چرخه حیات

روستا	امتیاز نهایی	وضعیت در چرخه حیات	امتیاز کل (کل روستاها)	مرحله چرخه حیات	حیات گردشگری	وضعیت نهایی
تیپک دره	۲۸۷/۰	درگیری	۰/۴۰۱	مداخله و بازسازی	پیش گردشگری	دوره گردشگری
تجرق	۳۲۳/۰	درگیری			پیش گردشگری	
زاویه	۳۳۷/۰	درگیری			دوره گردشگری	
گنبد	۳۲۵/۰	درگیری			دوره گردشگری	
قوزولجه	۵۵۰/۰	توسعه			دوره گردشگری	
هرگلان	۳۵۴/۰	درگیری			دوره گردشگری	
آلمالو	۴۱۹/۰	درگیری			دوره گردشگری	
بارازلو	۴۹۳/۰	درگیری			دوره گردشگری	
ینگجه	۵۲۳/۰	توسعه			دوره گردشگری	

منبع: (یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۴)

بر اساس نتایج جدول فوق از بین نه روستا، به ترتیب روستاهای قوزولجه و ینگجه با ارزش ۰/۵۵۰ و ۰/۵۲۳ در مرحله تثبیت قرار دارد. روستای تیپک دره با ارزش ۰/۲۸۸ در مرحله اکتشاف و بقیه روستاها در مرحله درگیری قرار دارند. همچنین با توجه به نتایج محاسبه شده برای هریک از روستاها، روستای تیپک دره در مرحله پیش گردشگری و بقیه هشت روستا در مرحله گردشگری قرار دارند. کل منطقه نیز با ارزش ۰/۴۰۱ در مرحله مداخله و درگیری قرار گرفته است. در آخرین مرحله از پیاده‌سازی مدل چرخه حیات گردشگری، اقدام به ترسیم نمودار چرخه حیات گردشگری برای روستاهای مورد مطالعه شده است. (شکل ۹)

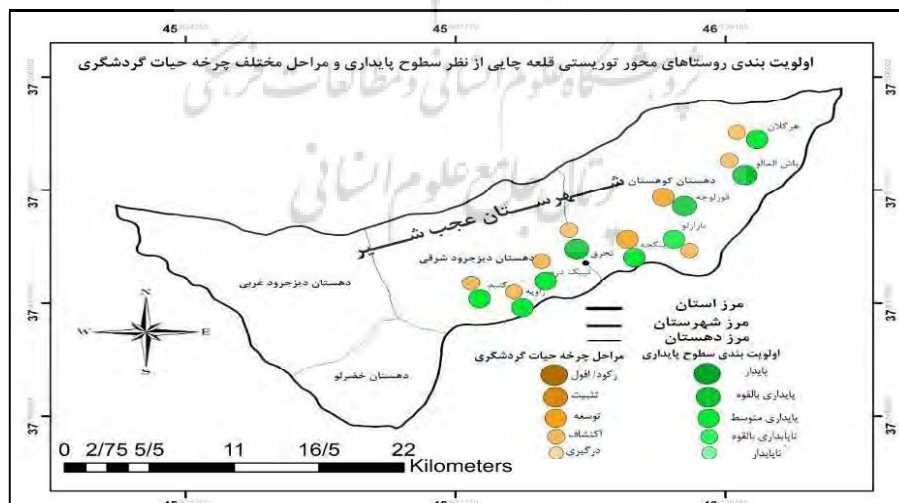

شکل (۹): موقعیت روستاهای محور توریستی قلعه چایی در مدل چرخه حیات گردشگری

منبع: یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۴

روستاهای قوزولجه، ینگجه بارازلو و آمالو که نسبت به دیگر روستاهای منطقه از امتیاز بیشتری برخوردار هستند که عمده‌ترین دلیل این امر مربوط به نزدیکی این چهار روستا به سد بزرگ قلعه چایی بوده است به طوری که واقع شدن این سد در اراضی این روستا منجر به شکل‌گیری مناظر طبیعی متعدد در این مناطق شده است همچنین از طرفی با توجه این اینکه این چهار روستا در قسمت انتهایی محور توریستی و نزدیکی دامنه سهند واقع شدند بنابراین این امر منجر به متنوع بودن آب‌وهوای این منطقه نسبت به روستاهای واقع در ابتدای محور شده است که در نهایت گردشگران وارد شده به منطقه از تمایل بیشتری به بازدید از این چهار روستا داشته‌اند و به عبارتی روستاهای ابتدایی محور توریستی قلعه چایی بیشتر نقش روستاهای گذرگاهی و این روستاهای انتهایی محور بیشتر نقش اقامتگاهی را ایفا می‌کنند. همچنین شکل ظاهری نمودار چرخه حیات گردشگری نشان می‌دهد که با نزدیک شدن موقعیت روستاهای منطقه به مراحل انتهایی مدل، سرعت حرکت (توسعه) روستاها شتاب بیشتری گرفته است.

(شکل ۱۰)

شکل (۱۰): اولویت بندی روستاها از نظر سطوح پایداری و مراحل چرخه حیات گردشگری (نگارندگان، ۱۳۹۴)

در مرحله بعدی و به منظور پی بردن به وجود یا عدم وجود همبستگی بین سطح پایداری توسعه و موقعیت قرار-گیری روستاهای محور توریستی قلعه چایی در مراحل مختلف مدل چرخه حیات گردشگری باتلر، با استفاده از آزمون همبستگی کندال اقدام به سنجش همبستگی نموده است. (جدول ۱۳)

جدول (۱۳): همبستگی بین سطح پایداری و مراحل مدل چرخه حیات گردشگری

زیست محیطی	اقتصادی			اجتماعی			ابعاد پایداری	
	توسعه	درگیری	اکتشاف	توسعه	درگیری	اکتشاف	مراحل چرخه حیات	میزان همبستگی
	۰/۳۱۴	۰/۲۷۴	۰/۳۱۴	۰/۷۷۶	۰/۵۶۹	۰/۴۷۷	۰/۴۸۹	۰/۴۸۹
	۰/۰۰۴	۰/۰۰۷	۰/۰۰۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	۹	۹	۹	۸	۱۰	۸	۷	۷
جزئی	جزئی	جزئی	قوی	قوی	متوسط قوی	متوسط قوی	متوسط	توصیف همبستگی

منبع: (یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۴)

بر اساس نتایج حاصل از جدول مربوط به آزمون کندال بین بعد اجتماعی پایداری روستاهای محور توریستی قلعه چایی و موقعیت قرارگیری این روستاها در مراحل مختلف مدل چرخه حیات، بیشترین همبستگی مربوط به مرحله توسعه از مدل چرخه‌ی حیات با سطح معنی داری ۰/۰۰۰، درجه آزادی ۷ و میزان همبستگی $R=0/715$ بوده است همچنین مرحله درگیری با میزان همبستگی $R=0/578$ و مرحله اکتشاف با میزان همبستگی $R=0/489$ نیز با بعد اجتماعی پایداری همبستگی دارند. همچنین میزان همبستگی بعد اجتماعی با تمامی مراحل سه‌گانه (اکتشاف، درگیری و توسعه) برابر با سطح معنی داری ۰/۰۰۰ و $R=0/671$ بوده که مبین همبستگی نسبتاً قوی است. بعد دیگر پایداری مربوط به پایداری اقتصادی بوده است که بر اساس نتایج آزمون، مرحله توسعه‌ی مدل چرخه‌ی حیات باتلر با سطح معنی داری ۰/۰۰۰ و درجه‌ی آزادی ۸ و میزان همبستگی $R=0/776$ بین پایداری اقتصادی و مرحله توسعه در مدل چرخه‌ی حیات باتلر ارتباط و همبستگی وجود دارد. در همین بعد (اقتصادی)، مرحله درگیری با $R=0/569$ و مرحله اکتشاف با $R=0/477$ با بعد اقتصادی پایداری ارتباط وجود دارد. همچنین میزان همبستگی بعد اقتصادی با تمامی مراحل سه‌گانه فوق برابر با سطح معنی داری ۰/۰۰۰ و میزان همبستگی $R=0/612$ بوده که بیانگر همبستگی نسبتاً قوی است. در نهایت مرحله توسعه مدل چرخه حیات با درجه آزادی ۷ و سطح معنی داری ۰/۰۰۴ و میزان همبستگی $R=0/358$ با بعد زیست محیطی مدل پایداری بارومتریک همبستگی وجود دارد. همچنین میزان همبستگی بعد زیست محیطی با تمامی مراحل سه‌گانه فوق برابر با سطح معنی داری ۰/۰۰۲ و میزان همبستگی $R=0/421$ است که بیانگر همبستگی متوسط است.

بحث و نتیجه‌گیری و پیشنهادات

همان‌طوری که مطرح گردید امروزه سنجش و ارزیابی پایداری به‌عنوان رویکردی بنیادین برای هر نوع توسعه از جمله توسعه گردشگری پذیرفته شده و در مباحث اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی، گردشگری پایدار به‌عنوان مفهومی نو برای مقابله با اثرات مخرب توسعه گردشگری کاربرد یافته است چراکه گردشگری در شکل سنتی خود دارای آثار منفی در ابعاد مختلف است. در این راستا پژوهش حاضر باهدف سنجش و ارزیابی پایداری در روستاهای گردشگرپذیر محور توریستی شهرستان عجب‌شیر، سنجش موقعیت قرارگیری روستاهای این محدوده در مراحل مختلف مل چرخه حیات گردشگری باتلر و در نهایت بررسی وجود همبستگی بین این دو مدل صورت گرفته

است. یافته‌های پژوهش نشان داد که بین تعداد گردشگران وارد شده به روستاها و میزان پایداری در این روستاها و همچنین موقعیت قرارگیری این روستاها در مراحل بالاتر مدل چرخه حیات گردشگری ارتباط وجود داشته است، به طوری که روستاهای واقع در قسمت‌های انتهایی محور توریستی قلعه چایی به دلیل اینکه در نزدیکی دامنه‌های جنوبی کوه سهند واقع شده و همچنین از میزان سرسبزی، آب و هوایی خنک و مهم‌تر از همه وجود سد قلعه چایی برخوردار هستند، در مقایسه با روستاهای ابتدایی این محور که بیشتر نقش روستاهای گذرگاهی را برای رسیدن به روستاهای انتهایی ایفا کرده‌اند از میزان پایداری بیشتری برخوردار بوده‌اند. از طرفی یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که روستاهایی که از سطح پایداری بیشتری برخوردار هستند در مقایسه با روستاهایی که از سطح پایین از پایداری برخوردار بوده‌اند در مراحل بالاتر مدل چرخه حیات قرار گرفتند. همچنین به منظور پی بردن به وجود همبستگی سطح مختلف پایداری و موقعیت قرارگیری روستاهای محور توریستی شهرستان عجب‌شیر از آزمون کندال استفاده شده است؛ زیرا آزمون کندال یکی از بهترین آزمون‌های آماری برای پی بردن به وجود یا عدم وجود همبستگی بین دو یا چند گروه از متغیرها است. به کارگیری این آزمون اثبات کرد که بین سطوح مختلف پایداری و موقعیت قرارگیری روستاها در مدل چرخه حیات باتلر ارتباط و همبستگی مثبت و معنی‌دار وجود داشته به طوری که روستاهایی مانند قوزلوجه، ینگجه، بارزلو و آمالو که در سطح بالایی از پایداری قرار دارند در مدل چرخه حیات نیز در مراحل بالاتری قرار گرفتند، که با یافته‌های او^۱ (۲۰۱۵) مبتنی بر وجود ارتباط بین سطوح پایداری و مراحل چرخه حیات گردشگری یافته‌های اکرسی^۲ (۱۰۱۳) مبنی بر میزان پایداری اجتماعی و سطوح مختلف چرخه حیات گردشگری روستایی هم‌خوانی دارد. در تبیین این رابطه بایستی گفت که با توجه به اینکه میزان پایداری روستاهای گردشگری تابعی از میزان درآمد حاصل از گردشگران وارد شده به این مناطق بوده و از طرفی روستاهایی که در مراحل بالاتر چرخه حیات گردشگری قرار دارند نیز روستاهایی هستند که میزان گردشگران زیادی را پذیرا هستند، در ارتباط بوده است بنابراین روستاهایی که از میزان پایداری برخوردار هستند در مراحل بالاتر چرخه حیات گردشگری نیز قرار دارند.

در نهایت این نتیجه حاصل شد که گردشگری به عنوان یک عامل مهم در پایداری توسعه روستاهای این محدوده و در نهایت حرکت این روستاها به سمت یک جامعه توسعه یافته ایفا نموده است. همچنین بر اساس یافته‌های پژوهش دست‌یابی هرچه بیشتر به پایداری در اثر توجه به عوامل زیر قابل دست‌یابی است:

افزایش امکانات و زیرساخت‌های رفاهی برای جذب بیشتر گردشگران، انجام تبلیغات علمی و اصولی برای آشنا ساختن گردشگران با جاذبه‌های متنوع این محل، انجام حمایت‌های مادی و معنوی از جامعه‌ی محلی برای سرویس دهی بهتر به گردشگران، توجه به خواست‌ها و نیازهای گردشگران و جهت‌دهی برنامه‌ریزی‌ها به سمت تطابق با نیازهای واقعی گردشگران، تلاش برای توزیع برابر گردشگران در تمامی روستاها به منظور جلوگیری از بروز نابرابری‌های ناحیه‌ای، توجه به ابعاد پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی به موازات توجه به پایداری اقتصادی جهت دست‌یابی به توسعه متوازن.

---

1. Woo

2. Arcese

منابع

- پور اصغر سنگاچین، فرزاد؛ صالحی، اسماعیل؛ مثنوی، محمدرضا (۱۳۸۹). مقایسه تطبیقی- تحلیلی روش‌های سنجش توسعه پایدار، مجله پژوهش‌های محیط‌زیست، شماره ۱: صص ۶۷-۸۲.
- حیدری، رحیم (۱۳۸۹). مبانی برنامه‌ریزی صنعت گردشگری، چاپ اول، تهران: ص ۵۸.
- خانی، فضیله؛ قاسمی، ابوطالب؛ قنبری نسب، علی (۱۳۸۸). بررسی اثرات گردشگری ساحلی با تکیه بر نظر سنجی از خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: روستای چمنخاله، شهرستان لنگرود)، جغرافیای انسانی، شماره ۴: صص ۶۴-۵۱.
- رضوانی، محمدرضا؛ اکبریان رونیزی؛ سعید رضا، رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ بدری، علی (۱۳۹۱). تبیین شاخص‌های محک پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهرها، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۸۱: صص ۶۹-۹۴.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ مهدوی، داود؛ پور طاهری، مهدی (۱۳۸۹). فرایند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، پژوهش‌های روستایی، شماره ۴: صص ۱-۱۴.
- سرایبی، محمدحسین؛ زارعی، فرشاد (۱۳۸۸). جای پای بوم‌شناختی (EF) به‌عنوان شاخص سنجش پایداری اجتماعات، مجله محیط‌شناسی، شماره ۵۰: صص ۱۵-۲۶.
- شریف‌زاده، ابوالقاسم؛ مراد نژاد، همایون (۱۳۸۷). توسعه پایدار و گردشگری روستایی، ماهنامه اقتصاد جهاد، شماره ۲۵۰ و ۲۵۱: صص ۴۱-۶۱.
- شکور، علی؛ قریشی، محمد؛ لشکری، مریم (۱۳۹۰). ارزیابی و سنجش چگونگی پایداری گردشگری در بهشت گمشده بوان ممسنی با استفاده از مدل ردپای اکولوژیک، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، شماره ۱۱: صص ۵۷-۶۸.
- مهدوی، محمدرضا؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ سجاسی قینداری، حمدالله (۱۳۹۳). ارزیابی فرآیند توسعه گردشگری روستاهای تاریخی- فرهنگی روستاها با استفاده از چرخه حیات گردشگری، برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال ۳، شماره ۱۰، صص ۳۲-۱۱.
- Arcese, G. , et al. (2013). "Social life cycle assessment as a management tool: Methodology for application in tourism. " *Sustainability* 5(8): 3275-3287.
- Andersson, T. D. and E. Lundberg (2013). "Commensurability and sustainability: Triple impact assessments of a tourism event. " *Tourism Management* 37: 99-109.
- Asciuto, A. , et al. (2013). "An exploratory study of sustainable rural tourism in Sicily. " *International Journal of Business and Globalisation* 11(2): 149-158.
- Bramwell, B. , lane, B. , (1993). "Sustainable tourism: an evolving global approach", sustainable tourism, N 1, pp1-5.
- Cater, E. , (2013), "Ecotourism in the world; Problems and prospect forsustainability", New York, NY: John Wiley and Sons.
- Dwyer, L. , Edwards, D. , Mistilis, N. , Roman, C. , Scott, N. , (2014), "Destination and enterprise management for a tourism future", *Tourism Management*, No2, pp. 63-74.
- Eiliott, A. , (1997), "politics and public sector management London: Rout ledge", tourism,no 1,p2.
- Garay, L. and G. Canoves (2011). "Life cycles, stages and tourism history: The Catalonia (Spain) experience. " *Annals of Tourism Research* 38(2): 651-671.
- Hardi,A. ,(1999), "the dashboard of sustainability, Winnipeg, Manitoba", Canada: consultative group on sustainable development indicators and international institute for sustainable development.
- Irshad, H. M. , (2010), "Rural Tourism An Overview", Rural Development Division,Agricultur And Rural Development.
- Komppula, R. (2014). "The role of individual entrepreneurs in the development of competitiveness for a rural tourism destination–A case study. " *Tourism Management* 40: 361-371.

- Liue, Z. , (2003), "*Sustainable tourism development: A critique*", *sustainable tourism*, 11(6): 459-475.
- Okech, R. , (2012), "*Rural Tourism As A Sustainable Development Alternative: An Analysis With Special Reference To Loanda, Kenya*", *Cultur*, pp36-54.
- Pope, J. , (2012), "*Conceptualizing sustainability assessment*", *Environmental Impact Assessment Review*, 24, PP. 595 – 616.
- Prescott-Allen, R. , (1995), "*Assessing Rural Sustainability*", *International Union For Conservation Of Nature And Natural Resources - World Conservation Union*.
- Scott, d. , Lemieux, c. , (2010), "*Weather and Climate Information for Tourism*", *Environmental Sciences*, no 1, pp 146-183.
- Shaalam, I. M. , (2010), "*Sustainable tourism development in the Red Sea of Egypt threats and opportunities*", *Cleaner Production*, no13, pp 83-87.
- Sinclair Donald. , (2010), "*Developing indigenous tourism: challenges for the Guianas*", *International, Contemporary Hospitality Management*, Volume 15 ,pp 140-146.
- Stasiukynas, A. , Raslanas, S. , Jurgelaityte, E. ,(2013), "*Sustainability Assessment Studies of Recreational Buildings*", *Procedia Engineering*, no 57, pp 929-937.
- Torres-Delgado, A. and F. L. Palomeque (2014). "*Measuring sustainable tourism at the municipal level*. " *Annals of Tourism Research* 49: 122-137.
- Woo, E. , et al. (2015). "*Life satisfaction and support for tourism development*. " *Annals of Tourism Research* 50: 84-97.
- Yang, J. , et al. (2014). "*Sustaining culture and seeking a Just Destination: governments, power and tension—a life-cycle approach to analysing tourism development in an ethnic-inhabited scenic area in Xinjiang, China*. " *Journal of sustainable tourism* 22(8): 1151-1174.